

SMETANA.

DR. JOSIP MANTUANI.

Kadar govorimo o Smetani, tedaj se nam drenja v naši duši skupina pojmov: človek, čist značaj, glasbenik, umetnik, narodnjak, mučenik, ustvaritelj češke narodne opere, slava svojega naroda. Moža te vsebine je težko izčrpati v njegovem vseobsežnem pomenu; in vendar moramo poskusiti, da rešimo kolikor toliko težavno zadočo, zato, ker je to naša častna dolžnost, ne le kot glasbenikov, ampak tudi kot Slovanov in kulturnih ljudi.

Dne 2. marca je bilo sto let, odkar je bil rojen Bedřich Smetana v Litomyšlu na Češkem. Oče je bil ugleden meščan in pivovarnar, mož praktične smeri, a vendar ljubitelj glasbe, kakor vsak Čeh; v prostih urah jo je gojil tudi sam in mladega Bedřicha so objemali glasovi takrat modernih skladateljev za klavir, to so bili: Jos. Jelinek, A. Gyrowetz, D. Steibelt, J. V. Tomašek, J. H. Woržišek — in seve tudi A. Diabelli. Ko se je deček začel učiti glasbe, se je takoj pokazala eminentna nadarjenost, tako da je v 6. letu igral že violino v kvartetu in v 7. letu (1830) je zmožgal na klavirju Auberjevo uverturo za opero »La muette de Portici«, ki je bila zložena dve leti prej. Učitelj mu je bil Chmelik.

Leta 1831. se je moral oče preseliti zaradi gospodarskih razmer in zato je dal malega Bedřicha v Jindřichov Hradec v šolo; tam ga je poučeval v igri na klavirju in v petju Jikavec, čigar instrument je pietetno shranjen v tamošnjem muzeju. Leta 1834. je začel Smetana posećati gimnazijo; že leta 1835. se je moral preseliti v Iglavo na Moravskem, kjer je dobil Matucha kot učitelja glasbe. Leto pozneje (1836) je nadaljeval študije v Nemeckém Brodu; tu ni imel učitelja za glasbo. Jeseni 1839 je šel v Prago; učitelj glasbe mu je bil Bataka. Vadil se je pa največ sam s prirejanjem glasbenih večerov na svojem stanovanju; poleg njega so igrali njegovi součenci. Ker ni imel sredstev za nabavo not, je hodil poslušat vojaške koncerte »na Žofině«, a doma je prirejal za kvartet, kar je bil tamkaj čul — po spominu. — Očetu to ni ugajalo; zato ga je poslal leta 1840. v Plzeň k strogemu stricu, P. Josefu Smetani. A tudi tukaj Bedřich ni mogel zatajiti svoje glasbeniške narave. Stric je svetoval očetu, naj mu dovoli, da študira, kar ga veseli in za kar je usposobljen od narave. Oče je sinu dal to dovoljenje, a odrekel vsako podporo. Podaril mu je 20 gold. potnine — in s to se je napotil mladi Smetana leta 1843. poln žarečega veselja do glasbe v srečo in idealov v glavi proti zlati Pragi. Tukaj pa so se začele pojavljati težave. Treba je bilo plačati stanovanje in hrano; sredstva si je služil s poukom in igranjem na klavir. Rad

bi bil začel redno učiti se, a ni mogel zaradi pomanjkanja denarja. Posredovanju njegove bivše plzeňske gospodinje, gospe Ane Kolářove se je pa posrečilo, da ga je spravila k znanemu glasbenemu pedagogu, slepemu Josipu Prokschu, ki ga je poučeval v igri na klavirju, teoriji in kompoziciji; za igro na violini je imel Jos. Nesvadbo. Ta je cenil Smetanovo nadarjenost in ga priporočil ravnatelju konservatorija, Bedřichu Kittlu, ki mu je kmalu pripomogel do mesta glasbenega učitelja pri rodbini grofa Thuna. Tam je preživel najlepše in najbolj brezskrbne dni. Pozimi je bil v Pragi in posećal redni pouk pri Prokschu, poleti je živel na deželi. Tako so potekla štiri leta. Tedaj (1847) pa se mu je zahotelo po zlati svobodi; hotěc se osamosvojiti, je pustil službo pri Thunu in se podal na koncertno potovanje.

A ni šlo, kakor je mislil. Koncertna tura se mu je ponesrečila, v Prago se je vrnil kot berač, niti klavir ni bil več njegov; položaj je postal skrajno obupen. V tej zadregi pošlje slavnemu Franu Lisztu 6 klavirskih skladb in ga zaprosi denarne pomoči. Piše mu med drugim: »Poroka nimam nobenega, ampak le svojo besedo, ki mi je sveta in zato boljša, kakor sto porokov«. Liszt mu je pomagal. Napisal je tudi laskavo oceno vposlanih klavirskih skladb (Six morceaux caractéristiques) in jih spravil v tisk. Smetana je tedaj ustanovil glasbeno šolo še leta 1848. in si postavil lastno ognjišče, poročivši Katarino Kolářovo, hčer svoje dobrotnice, Ane Kolářove. V Pragi je kmalu prodrlo prepričanje, da sodi Smetana med najizvrstnejše pianiste; v predavanju Chopinovih skladb ga ni dosegel nihče. Neprimerno težje je bilo, da se uveljavi tudi kot komponist; domačini ga niso uvaževali na tem poprišču. Zato se je začel obračati na inozemce, da seznanijo glasbeni svet s svojimi skladbami. Klari Schumannovi je poslal nekaj drobnih skladb za klavir; a takrat slavna pianistka mu je odgovorila v prevzetnem tonu, naj ne misli, da so muhasti domisleki glasbena romantika. To je bilo razočaranje za Smetano! Ko je leta 1849. posetil njenega moža, Roberta Schumanna, v Leipzigu in mu predložil nekaj svojih skladb, mu je ta svetoval, da naj proučuje Bachova dela. Smetana odvrne: »To sem že storil; Schumann na to: »Tedaj ga študirajte še enkrat.« Te neprijaznosti je pozneje popravil Liszt, ko ga je Smetana obiskal v Weimaru; sprejel ga je kot polnovrednega, sebi enakega umetnika. Doma pa ni imel sreče. Zložil je »triumfalno simfonijo« — a ta skladba ni imela pričakovanega in tudi zasluženega uspeha; trio v g-molu je kritika celo odklonila.

Tedaj je dobil od filharmonične družbe v Göteborgu na Švedskem ponudbo, da prevzame vodstvo njenih koncertov; priporočil ga je tam njegov rojak Aleksa Dreychock, znani pianist. Smetana se ni po-

mišljali in se preselili leta 1856. v Göteborg, kjer si je naglo osvojil simpatije občinstva. Roditeljem piše: »Praga me ni hotela priznati — zapustil sem jo. To je vsakdanja pesmica, da domovina neče priznati domačinov.« Komaj se je v Göteborgu dobro ustalil, je prišel oktobrski diplom za Češko (1860). V domovini je zastavilo narodno vrvenje in živahna agitacija za češkonarodne kulturne ustave; ustanovili so pevsko društvo »Hlahol,« za njim »Umělecko besedo« in leta 1868. je sledilo »Narodni divadlo«. Takoj, ko se je začelo narodno delo, ni imel Smetana v Göteborgu miru. Leta 1859. mu je umrla žena, ki ni prenašala švedskega podnebja; poročil se je leta 1860. drugič, a tudi drugi soprogi ni ugajalo severno podnebje. Zato se je tem laže odločil, da se preseli v domovino, kjer je pričakoval več ugleda in priznanja, kakor ga je imel prej. A prvi koncert, ki ga je priredil po povratku v Prago, mu je nudil prazno dvorano. Ni ga odstrašilo. Skladal je nemo teno dalje, bližajoč se vedno bolj narodni smeri. Zanj je bilo dobro, da je prišel za nekaj let iz domovine; kajti v tujini nihče ne dobi narodnega čuta, pač pa se utrdi in poglubi pri človeku, ki ga ima v sru. Prva klavirska skladba, ki jo je priobčil, je bil v Göteborgu zloženi »Spomin na Češko« (Souvenir de Bohème). Sledile so kompozicije za klavir, moški, ženski in mešani zbori, ki jih omenimo pozneje. Tako je polagal temelj obsežnejši akciji, ki naj bi presenetila svet: to je bila bodoča češka narodna opera.

Ni bilo lahko delo; treba je bilo previdno odstraniti navlako starih predsodkov. Kajti moderna češka glasba srka življenjske soke iz zapadne kulture, ki je stoletja vplivala na češke izobražence. Preprosto ljudstvo pa se je držalo svojih narodnih napevov še v 16. in 17. stoletju. Ko so se pa spričo pomnoženih in zboljšanih občil približavale vasi mestom in njihovi kulturi, tedaj je vplivala tudi glasba višjih šol na seljakovo dušo, ki je nehote krenila za to smerjo. Muzikalna produkcija 18. stoletja je oplodila tudi selske dudake in klarinetiste; po teh se je ravnala — kolikor toliko — tudi vokalna pesem in postala v precejšnji meri odrastek češke instrumentalne glasbe. To je šlo tako daleč, da je več narodnih napevov te dobe (18. stol.) posnetih neposredno po melodijah selskih godbenikov. Ta struja je prepojila vse glasbene kroge — umetnike in ljudske glasbenike — ki so stremili polagoma v narodno smer, kakor so vedeli in znali. Ne še zavedno v današnjem smislu, ampak sledeč naravnemu nagibu.

Morebiti ni bila pot do nove umetne narodne glasbe pri nobenem drugem ljudstvu tako sistematično pripravljena kakor pri Čehih. Do zadnje četrti 18. stoletja so skladali opere v italijansčini in nemščini, tuptam tudi v francoščini. Prvi poskus, iznebiti se tujih spon, je zelo zanimiv. Leta 1730. so izvajali

na gradu grofa Ivana Adama Questenberga v Jaromerichah novo opero v dveh dejanjih; libreto je zložil Italijan Nicodemo Blinoni pod naslovom: *L'origine di Jaromeriz* (Začetek Jaromeřic), uglasbil ga je domačin František Miča, komorni sluga in zaeno vodja Questenbergovega glasbenega zbora. V izvorniku je torej odeta domača snov v tujo odejo; vendar pa so čutili že tedaj, da je ta oprema neprimerna, in zato so dodali italijanskemu besedilu češki prevod. Izvajali so opero sami domačini, kar je v naslovu izrečno poudarjeno in so zabeležena tudi imena pevcev in njihove vloge. Ta slučaj je ostal osamljen in za enkrat ni še dobil posnemalcev — kolikor smo poučeni dosedaj. Proti koncu 18. stoletja se pa začno prvi boječi poskusi, ponaroditi tudi dramatično glasbo; najprej tem pótem, da vlagajo češke pesmi ali tudi obsežnejše partije v opere drugih jezikov. Prvi, ki je usmeril to namero na dosegljiv smoter, je bil kapelnik hyberskega gledališča v Pragi, Antonín Volánek (1761—1849). Pod njegovim vodstvom (1789—1803) so začeli prirejati v določenih rokih češke spevoigre; kmalu na to so izvajali o velikih praznikih zimske dobe, kakor o božiču, tudi opere v češčini. Leta 1823. so uvedli ob nedeljah popoldanske predstave in peli češke opere. A vse to niso bile narodne opere, ampak samo češki prevodi tujih del. Začeli so z Weigelnovo »Švicarska obitelj« (*Die Schweizerfamilie*); prevel jo je v češčino Machaček. Značilno je, da je prevajalec čutil tuje svojstvo in zato vse dejanje premestil iz Švice v slovaško Tatro, da je približa češkemu narodnemu čutu. Pozabil pa je pri tem, da je glasba dana in mora ostati ter da se ta glasba, ki označuje švicarsko osredje, nikakor ne podá za milieu v slovaški Tatri. Vzlic temu se je vendar vsa zadeva češke opere pomaknila za korak naprej. Dve leti pozneje (1825) je uglasbil František Škroup (1801—1862) prvo izvorno češko spevoigro »Dráteník« (*Pískrovez*); vsebina je pač v češkem jeziku in zamisljena v narodnem duhu — glasba še ne. Tudi veliki operi istega skladatelja: »Oldřich a Božena« in »Libušina svatba« (1834) sta poviti v nemško-romantično glasbo, dasi jo je zložil narodnjak Škroup, skladatelj pesmi »Kde domov můj«.

Temu vzorcu so sledili ostali češki skladatelji one dobe — da omenim najodličnejše — František Zdenko Skuherský (1830—1892) z operama »Samo« (1854) in »Vladimír« (1862) ter Karel Šebor (1843—1903) z operami »Templarji na Moravskem« (1865), »Drahomira« (1867), »Husitska nevěsta« (1868); snovi so vzete iz domače zgodovine ali iz češkega življenja; z njimi so se Čehi pač zelo približali svojim narodnim idealom — a glasba je bila še vedno splošno-evropska, rekše nemška. Vzlic vroči ljubezni do svoje narodnosti, kljub dobri volji in polni meri

nadarjenosti in sposobnosti Čehi niso bili še dospeli takrat do narodne opere. To so tudi čutili. Da dajo glasbi narodni značaj, so se zatekli tjakaj, kjer je ohranjeno narodno bistvo: t. j. k narodni pesmi. A kmalu se je pokazalo, da ne zadostuje posnemanje narodnih pesmic in uporaba ljudskih napevov. Vse se je kretalo v tako ozkih sponah in mejah, da ni bilo priti do svobodnega razmaha. Čehom je pretela takrat velika nevarnost, da se zavrtajo v narodna svojstva, ki so imela samo provincialni pomen; a kar se provincialno omejuje, nima možnosti prostega poleta in globlje segajočega razvoja. V trenutku, ko je bila opasnost največja, je pa dobil češki narod veleuma Smetano, ki ga je popeljal s seboj na umetniško višino in mu ustvaril narodno opero.

Smetana je videl spas v tem, da prekvasi umetniško delo vse skladbe s pomočjo modernih pridobitev v tehniki in harmoniji, toda na narodni osnovi. Melodične izumitve morajo ustrezati narodnemu čutu in svojstvu češkega jezika.

Njegovo prvo opero »Braniboři v Čechách«, katere besedilo je napisal Karel Sabina (1813—1877), so peli prvič 5. januarja 1866 — dasi je bila uglasbena že 1863. Smetana se je držal zgodovinske niti in priredel tam, kjer sta nehala Skuherský in Šebor. Že v tem delu se nam predstavlja kot pristaš Wagnerjevih načel, katerim se dandanes ne more izogniti noben glasbenik, ki piše za gledališki oder. To ga pa ni moglo ovirati v njegovem narodnem stremljenju, kakor je dokazal; kajti že tu se je opiral na ljudsko pesem. Opera je imela popoln uspeh. Medtem, ko so pripravljali to prvenstveno delo za oder, je dogotovil Smetana drugo opero, kakor je sam izjavil, iz kljubovalnosti, ker so mu odrekli sposobnost, da bi zložil opero poljudne smeri. Tudi tej je spisal besedilo Karel Sabina. Izvajali so jo prvič 30. maja 1866: to je bila svetovno-znana »Prodana nevěsta«. Glasba je privrela neprisiljeno iz narodnega duha; vsak ton je češki. Wagner ima tu mnogo manjši delež, kakor pri resnih operah, temveč njene zadnje koreninice segajo do Lortzingove, da ne rečem Mozartove muze. Vzlic tradicionalni razporedbi, arijam, pesmim, zborom in plesom je Prodana nevěsta vendar popolnoma moderna opera, v kateri gospoduje češki napev, ljudski ples in jezikovni naglas tudi v glasbi. Kako poljejo živahni ritmi v blagodnečih harmonijah že v uverturi! Ni čuda, da je to delo, kakor izrezano iz češkega biva, našlo hitro in trajno pot nazaj do srca najširših plasti, ne samo češkega naroda, temveč vseh krogov, ki jim je glasba mila. S tem umotvorom je Smetana dosegel svoj namen in žel doma neomejeno priznanje. Pozneje je raznesla prav ta opera njegovo slavo in ugled češkega naroda križem sveta.

Mojster s tem uspehom ni bil še zadovoljen. Hotel se je poglobiti in vdihniti narodne tone tudi veliki, patetični operi, torej premestiti jih iz selske »chalupe« na umetniški oder. Leta 1868. je bil uglasbil novo besedilo »Dalibor«, ki ga je spisal Jos. Wenzig (1807—1876). Ta libreto je imel precejšnje pomanjkljivosti, ki jih je Smetana poskusil izravnati s svojo glasbo in je to tudi dosegel v lepi meri; k temu uspehu je nedvomno pripomoglo dejstvo, da je junak Dalibor iz povesti znan in priljubljen vsakemu Čehu. V lirčnih delih se vidi izrazita svojstvenost našega mojstra; harmonija pa svedoči, da je Smetana temeljito opazoval ljudski čut in da je v njegovem okusu prirejal napeve in spremljevanje (terce, sekste!).

Vendar je izzvala Smetanova glasba resne pomisleke. Dasi je v Daliboru dovolj melodij, so se Pražani spotikali nad bogato instrumentacijo, vodilnimi motivi, prevladajočo deklamacijo in zato očitali skladatelju, da »nadwagnerjuje« Wagnerja samega in zanaša reflektujoči germanizem v češko narodno in poljudno idilo — kakor da je samo kmečka idila narodna! Začel se je boj z a Smetano in z oper njega. Praško občinstvo se je razcepilo, kakor svojčas Gluckisti in Piccinisti, v dve struji. Nasprotnike je vodil učitelj petja František Pivoda, njihovo glasilo so bili »Hudbený Listy«; Smetanovim pristašem sta načelovala dr. Ljud. Procházk a (1837—1888) in dr. Otokar Hostinský (1847 do 1910); glasilo jim je bil glasbeni list »Dalibor«; Smetana je imel torej tudi oporo za svojo smer. Boj je prešel, žal, na politično poprišče; in kadar se to zgodi pri kulturnih zadevah, opažamo, da velja zmaga ali poraz samo strankam, dočim ostane predmet razpora nedotaknjen sredi med njimi. Tako je bilo tudi pri Smetani. Borba mu je pač grenila življenje — a tvorne sile mu ni uničila — nasproti: še dvignila jo je.

Za nameravano slavnostno venčanje češkega kralja je spisal Jos. Wenzig besedilo iz češke državne zgodovine pod naslovom »Libuša«. Smetana je uglasbil to opero (v treh podobah) in jo dovršil leta 1871. Delo je velikopotezno, preveva je svečano razpoloženje in mističen čar; simfonični ustroj je občudovanja vreden. Pa še nekaj drugega ima ta opera na sebi v posebni meri. Istega leta je priobčil dr. Otokar Hostinský obširno razpravo, dokazujoč, da leži narodnost glasbe v ritmiki ter jezikovnem naglasu in poudarjanju. To spoznanje je Smetana v polnem obsegu praktično izrabil: šel je stvari do korena in skrbno oblikoval deklamacijo v duhu češčine do zadnje malenkosti; dal je svojemu narodu svečano narodno opero, v obliki heroično ubrane idile. V glasbi je izrabil najumetnejšo polifonijo in v smeli harmoniji je prehiteval svojo dobo. S tem je dosegel Smetana višek svojega delovanja, najvišji smoter na poprišču opere.

A nameravano venčanje se ni vršilo in »Libuša« je šla počivat v predal. Smetana pa se je oprijel novega dela: uglasbil je opero »Obevdovi« po Zünglovem besedilu: to je komična opera, katere dejanje se ne vrši v selski chalupi, ampak v elegantnem salonu; dal je torej Čehom nov tip, t. j. konverzacijsko opero, fino, dražestno delo, — na narodnem podstavu, ki se — po vnanjih znakih — precej nagiba h glasbeni veseloigri francoske smeri. Zložil jo je v dobi od 1873 do 1874. A ni prodl brez boja. Kritika je označila ta brhki in fini umotvor kot opero za orkester s spremljevanjem petja. Smetana, veliki mojster, ki je pokazal, da »vse doseže, kar mu drago«, je hotel zadovoljiti tudi kritiko in je leta 1876. preosnoval svoj umotvor, posebno s tem, da je nadomestil prozni dialog z recitativi; a tudi v tej obliki ni našel milosti. Nasprotno. Njegovi neprijatelji so ga hoteli uničiti in so začeli gonjo že l. 1873.; stavili so zahtevo, da naj gledališka uprava takoj odstrani nesposobnega kapelnika Smetano; nabirali so celó podpise v to svrhu med občinstvom. In kar so započeli, to so nadaljevali tudi potem, ko niso imeli nobenega povoda več za to. Kajti najhujši udarec za umetnika je bil, da je leta 1874. popolnoma oglušil. Kot kapelnik je moral seveda zapustiti svoje mesto in se je leta 1875. preselil v Jabkenice, kjer se je nastanil v Myslivini (Logarjevini) pri svoji hčeri, poročeni z logarjem Schwarzom. Tukaj je bil v miru, na svežem zraku, v ljubeznivi oskrbi in to ga je vzravnalo ter mu dalo novih moči, da je mogel delati neumorno dalje; kajti ohranil si je še možnost, da si je jasno predstavljal tone in učinek harmonij.

Leta 1876. je uglasbil selsko opero »Hubička« po libretu Eliške Krasnohorske, ki nudi skladatelju postave in vloge vzete iz svežega, realnega življenja. V dramatičnem smislu libreto ni ravno mojstrsko delo, a je dal Smetani mnogo pobude ter sprožil v njem najplemenitejše sile in dražestne domisleke, pri katerih sta narodna pesem in narodni ples višek glasbenih vrednot. S to opero je imel popoln uspeh; očaralo je posebno prvo dejanje (uspavanka, ki je vzeta neposredno iz zaklada narodne pesmi).

Dve leti pozneje (1878) je dobil od Krasnohorske besedilo nove opere: »Tajemství«. Umetniško je najplemenitejše delo za oder, strogo motivično; stoji samo na dveh osnovnih motivih. V njej je prevzel Smetana največ iz Wagnerjevih načel; prvi finale spominja na Meistersingerski vzduh. Morebiti ne nahajamo tu toliko narodne značilnosti, kakor v »Prodani nevesti« in »Hubički«; motivske in orkestrske podrobnosti niso toliko plod izvirne melodike kakor višje umetnosti; zato nas pa bogato odškoduje fini okus ter skozi in skozi zrela označba. Tedaj so se končno strnila razna naziranja o Smetanovi umetnosti in stranke so ga enodušno priznale

za najboljšega češkega skladatelja. Ko so leta 1881. otvorili novo poslopje narodnega gledališča v Pragi, so izvršili ta svečani akt s Smetanovo opero »Libuša«, ki jo je bil mojster medtem predelal.

Nastopno leto (1882) so peli njegovo zadnjo dovršeno opero »Čertova stěna«; libreto je spisala Eliška Krasnohorska. S tem delom se je podal Smetana na megleno in tajinstveno poprišče poetiške bajke. Preizkušeni mož je imel še dovolj vztrajnega poleta v te solčne višave, ampak tvorna moč njegove fantazije je bila prekoračila višek. Tehnik pa je ostal še neupognjen v njem: dokaz so harmonični postopi, ki so presenetili njegovo dobo. — Občinstvo je sprejelo ta umotvor dokaj hladno; krivo pa je bilo besedilo, ki ni na višku in pa — morebiti ne povsem slučajna — nepopolna uprizoritev.

Še enkrat je Smetana zastavil pero ter snoval (1883) novo opero »Viola« na podstavu Shakespearejeve veseloigre »Kar hočete«; a bolezen ga je že ovirala; ni si mogel predstavljati učinkov iz razmerja tonov: moral je odložiti pero...

Na poprišču opere je pa izvršil vse delo, ki ga zmore en sam človek — in več kakor to. Leta 1730. smo ugotovili prvi poskus, peti opero tudi v češčini; sto let pozneje dobé Čehi prvo izvirno opero v češkem jeziku (Drátenik, 1834, od Škroupa) — pa ne še z narodno glasbo; petdeset let pozneje pa se morejo izkazati z lastno opero po vsebini, besedi in glasbi, to pa vseh vrst: resne, komične, selske, salonske, zgodovinske in bajniške — in vse te jim je dal edini Smetana v teku samo dvajsetih let, od katere dobe odpade deset let (1874—1884) na njegovo oglušelost.

To delo je bilo velikansko, a ne edino; Smetana je tudi simfonik, komorni komponist, pianist, skladatelj drobnih pesem in obsežnih zborov; vsepovsod velik duh in prvovrsten tehnik. Nedosežen je kot pripovednik v zvoških; za vse, kar hoče povedati poslušalcem, dobi jasne motive in izrazite tone; te naniza s tako neodoljivo logiko drugega poleg drugega, da ni moč zgrešiti misli. Te melodijske črte so kakor risba na sliki, obdaja pa jih sočna, pestra, blesteča in sijajna harmonija, kakor barva, tako, da se je naša duša ne more nasrkati. Muzikalično nam predstavlja češko pokrajino, polje, gozdove, griče, skale, doline, reke; zgodovinske dogodke, doživlja je, bajke. Tudi tu ostane dramatičen pripovedovalec, ki nam govori, deklamira in poje na strunah in pihalih — po češkonarodnem načinu.

Trajne vrednosti je in ostane ciklus simfoničnih pesnitev: *Má vlast*, neizčrpno delo, ki sestoji iz šestih pesnitev, zloženih v dobi petih let. 1. *Vyšehrad* (1874) slika slavo in konec staročeškega kraljevega dvorca, kjer so se odigravali sijajni pohodi in šumne prireditve; 2. *Vltava* (1874), v tej predstavlja izvor in naraščanje reke, tok po češki

zemlji in prizore, ki se vrše ob njenih bregovih; 3. *Šárka* (1875) nam kaže hrabro in bojevito češko dekle; 4. *Českých luhů a hájů* (1875) razvija podobe naravnih lepot na češki zemlji; 5. *Tábor* (1878) opisuje husitski tabor in poveljuje husitske boje za narodne pravice; muzikalična podlaga je pesem: *Kdo jste boží bojovníci*; 6. *Blaník* (1879) prerokuje husitskim borbam podobne boje, ki se bodo razvili pod vodstvom sv. Václava; tega krije hrib Blaník z njegovo vojsko vred, kakor pri nas kralja Matjaža; ko pride, bo osvobojena češka zemlja. — V teh simfoničnih pesnitvah se je razkoprenila zagonetna slovanska duša vsemu svetu — s sodelovanjem Smetanovim.

Za bivanja v Göteborgu je začel že skladati v tej smeri, samo da se je moral vselej utopiti v drugo narodno dušo. Pesnitev »Richard III« je angleška snov po Shakespearejevi igri istega imena; »Wallensteinov ostrog« nemška (po Schillerjevi drami), a »Hakon Jarl« skandinavska (po Öhlschlägerjevi žaloigri); vsaka riše razmere svoje dobe. — Čisto neodvisno delo je pa Smetanova »Zmagoslavna simfonija« (1853, op. 6) v e-duru, na osnovi avstrijske cesarske himne — brez drugega ozadja. Semkaj sodi tudi še svečana koračnica za Shakespearejevo slavnost, posebno pa suita za orkester »Pražki predpust«, v kateri je izklesal s sigurno roko tipične podobe iz češkega velikomestnega predpustnega vrvenja.

Komorne skladbe so: turobno-mehki trio v g-molu, krasna kompozicija, v kateri toži po umrli hčerki prvorojenki. Globlje je posegel v kvartetu na lok »Žméhožívota« (1876); v tem pripoveduje v pretresujočih tonih (e-mol) zgodovino svoje oglušlosti, umotvor, v katerem prihajajo do veljave njegovi osebni občutki; takih skladb je zložil le majhno število. A ker je bila tudi oblika izvirna in nenavadna, je odklonilo praško društvo za komorno glasbo ta kvartet. In vendar je Smetana postopal zavedno in napredno; »pri meni nastane oblika vsake kompozicije sama od sebe in se rodi iz snovi, ki jo obdelavam,« pravi mojster. — Še dvojce dvojce za violino in klavir pod naslovom »Z domoviny« je omeniti, kjer podaja v majhnih slikah podobe iz svoje očetnjave.

Na klavirju je zasanjal svoje poetiško-tajinstvene »Sny« (1874—1875) in zarajal »České tance« (1877—1879); v teh je idealiziral polko in uvrstil mednje tudi druge ljudske plese; te raja za njim in se naslaja ob njih sedaj že vesoljni svet. Povod so pa dali A. Dvořákov »Slovanski plesi« (1878); Smetani ni ugajal splošni naslov »slovanski« in odgovoril je z zbirko čeških plesov. — Zložil je pa še več skladb za klavir (sonate, uverture, koncertne étude, značilne komade, prireditve za svojo glasbeno šolo i. dr.), ki pa niso tako odločilnega pomena za njegovo umetniško osebnost kakor gori označene skladbe.

Iz njegovega delovanja kot zborovodje praškega pevskega društva »Hlahola« je vzklilo več moških zborov, zloženih po njegovih načelih: modernih in v narodni deklamaciji. Pri tem je služil Smetani za vzor moravski avguštinec Pavel Křížkovský († 1885), ki je začel gojiti moški zbor v narodni smeri; a Smetana je glasbo poglobil in ji pritisnil na čelo žig svoje osebnosti posebno s tem, da je dramil svoje rojake in jih klical na narodno delo. Taki zbori so posebno: »Tři jezdcí«, — »Odrodilec« (narodni odpadnik) — »Rolnická« (Kmečka pesem) — »Pišeň na moři« — »Věno«. Očarujoče so njegove drobne »večerne pesmi« za en glas s klavirjem, ki nas dvignejo z zemskih tal in poneso v višine zamaknjenosti. — Mogočna je »češka pesem« za mešani zbor in orkester, apoteoza narodne pesmi.

To je, v obrisu, umetniško-glasbeno delo Smetanovo. Bil je pa svojemu narodu tudi vzgojitelj na glasbenem poprišču. Začel je z Meyerbeerjevo smerjo, prešel potem, ko je našel že lastno pot, v romantiko, ki pa ni imela obstanka pri njem, in se zapisal za daljšo dobo Berlioz-Wagner-Lisztovemu naziranju; v Göteborgu se mu je pa odprla pot narodne glasbe, kateri je ostal potem zvest do zadnjega dihljaja. Njegovo stremenje se torej pomika v vedno dvigajoči se črti. Češki narod mu je najtežje sledil v umetno-narodno smer; to je bil moment naravne vztrajnosti, ki ga opazamo pri vseh širokih masah brez individualne samostojnosti. In vendar je imel Smetana voljo in moč, da se je lotil herkulskega dela in se začel upirati stari smeri ter graditi novo pot, ki se je od njegovih dni do danes razvila v široko cesto, po kateri mu je sledila dolga vrsta nadarjenih komponistov narodne smeri — v pesmi, operi in instrumentalni glasbi, kakor Vacl. Bloudek, Karel Bendl, Vojtěch Hřimalý, Rih. Rozkošný, Antonin Dvořák, Zdenko Fibich, Jos. B. Foerster, Vítězslav Novák, Karel Weis, Karel Kovařovic, Ladislav Václ. Čelanský, Otokar Ostrčil, Leo Janáček in še drugi, katerim se bodo v bodočnosti pridruževali vedno novi, tako da smemo trditi s polno upravičenostjo, da ni bil glasbeni odgojitelj češkemu narodu samo za svojih živih dni, ampak da nadaljuje to delo še naprej po svojih epigonih. Pa ima še novo stran: odgajal je Čehe s pesmijo tudi k narodnosti. Vzlic pomnečevalni vzgoji, posebno predmarčne dobe, si je ohranil paladij svoje češke narodnosti neoskrunjen. Da ga je usoda pripeljala na Švedsko, je bil zanj dvojen blagoslov; ne le, da se mu je utrdil lastni narodnostni čut, ampak prišel je tudi v nove odnose, spoznal ljudstvo prastare kulture, stremeče kvišku v vseh panogah duševne omike, tudi v glasbi. Tam je imel priliko, da je prisluškoval, kako se ponaroduje umetna glasba in kako jo pospešujejo posamezni glasbeniki, ki so bili Peter Emil Hartmann (1805—1900) in

Niels Wilh. Gade (1817—1900) na Danskem, Aug. Friedr. Lindblad (1801—1878) in Jvar Hallstroem (1826—1901) na Švedskem ter Mathias Lindemann (1812—1887) in Halfdan Kjerulf (1815—1868) na Norveškem, to pa seveda na podstavu skandinavske narodne pesmi. Ko se je vrnil Smetana domov, je zastavil z delom na podoben način, samo z veliko večjo energijo in silnostjo. Prve pesmi so veljale narodni probudi; mojster je stal v istih vrstah kakor literarni in politični klicatelji, samo da je vplival s svojo umetnostjo, to pa globlje in trajneje, četudi ne hitreje, kakor oni. — Šel je od malih oblik do večjih, od preprostih do umetniško zamotanih, vedno na podlagi narodne pesmi. To je bil ključ, ki ga je skoval Smetana in z njim odklenil vrata v novodobno glasbeno delavnico, ki je dostopna tudi narodnostni propagandi, vkolikor se to da zagovarjati raz umetniško stališče.

Vse to in še več je zmožgal edini Smetana, — ne glede na to, kar je bil svoji obitelji, samo kot človek, brez ozira na umetniško stran. Je li čuda, da ga je utrudila težka, borbe polna in trnjeva pot, polna težav, razočaranj, nasprotstev in zavisti? Temu se je pridružila še posebno glasbeniku usodna — oglušlost, ki jo je prenašal zadnjih deset let. Poleg tega so nastopali v glavi bodljaji in pritisk, ki mu ni dal spati. Vendar je poskušal še vedno delati, precenjujoč svoje telesne sile. A kmalu so nastopali vznemirljivi znaki živčne bolezni, ki je prikopela začetkom leta 1884. do vrhunca. Meseca aprila so ga prepeljali v praško zdravilišče, baš tedaj, ko se je ves češki narod pripravljaj na to, da dostojno proslavi 60 letnico svojega velikana. In ko so slavnostni govorniki povelicevali velike Smetanove zasluge za češko narodno kulturo, tedaj je vabila bela žena drugega velikega oglušelca iz tihe sobice za seboj; dne 12. maja 1884 je splavala velika narodna in umetniška duša v območje večnih harmonij, ki se družijo in razvezujejo brez disonanc!

Smetana pomenja kulturno točko naprej v zgodovini češkega naroda, potem pa tudi celokupnega muzikalnega sveta. Res je, da je bil izredno nadarjen, a svoje stališče si je moral priboriti s silo in vztrajnim delom, kakor smo videli. Niti njegova doba niti sodobniki mu niso olajšali tega dela; možata smotrnost, čist značaj, umetniška nepodkupljivost, žilava požrtvovalnost in narodno navdušenje so privedli Smetano po trnjevi poti in po večkratni preizkušnji v ognju do umetniških nebes. Njegova doba mu je spletla več trnjevih kakor lavorikovih vencev; popolno priznanje njegove muze je prišlo na dan šele osem let po smrti — takrat pa tako temeljito, da je zaslovelo njegovo ime od iztoka do zapada in od severa do juga vesoljne zemlje.

Smetana je šel odtod, njegovo delo pa je ostalo in obrodilo stoteri sad vsemu glasbenemu svetu; danes je ožarjen z večno slavo,

mi pa uživamo, kar je zasnoval njegov genij — in za nami bodo prišli drugi, ki se bodo naslajali ob glasbotvorih, s katerimi je svet osrečil nesmrtni mojster — Čeh — Slovan!

STRITARJEV SLOG.

DR. A. BREZNIK.

Škoda, da ni kdo že pred desetletji preiskal Stritarjevega jezika in sloga in nam pokazal, kako je pisal. Dasi je slovenski slog primeroma lep, bi se bil vendar pod Stritarjevim vplivom še bolj izpopolnil. Pisatelji bi se še bolj ogibali nepotrebnih tujk; prihranjeno bi nam bilo vprašanje, kakšno bode razmerje med slovensčino ter srbohrvaščino; ne bila bi se zagovarjala raba romanizmov (prim. dr. Ivo Šorli, Epilog »Gospé Silviji«)¹ in znanstveniki bi se bili pri Stritarju prepričali, da nam je tudi v znanstvenem in poljudnoznanstvenem jeziku treba lastne frazeologije.

Posebno sem vzljubil Stritarja, ko sem začel primerjati njegova prva dela z izdajo Zbranih spisov, ki so začeli izhajati po l. 1887. V prvih spisih je rabil skoro samo tuje strokovne izraze. Ni se še ogibal nemških in romanskih posebnosti in tudi v slogu se ni še popolnoma izobrazil. Da je bil tudi sicer starokrojen, se v boju proti Koseskemu sam hvali, a gotovo se pomena svoje izjave takrat še ni zavedal. »Da pa ravno jaz«, je pisal l. 1868, »tako slabo umem Koseskega, to se mi zdi tolikanj čudneje, ker se drži, kakor pravi sam, bolj stare pisave. Tako tudi jaz, — si parva licet componere magnis — še vedno po starem imenujem tistega, ki bere moje pisanje... ljubega braveca, ko bi imel reči: bralec ali pa čitatelj; še vedno berem stare bukve, ko drugi čitajo nove knjige... In lepo partikulo: n e g o sem ravno zdaj v prvič v svojem življenju pritiskal na popir.«² (Po l. 1876. pa jo je stalno rabil namesto k a k o r, op. por.). Tak je ostal Stritar do druge polovice l. 1870. Takrat se je zvršil v njem preobrat. V dramatičnem prizoru »Stóperv«³ našteva vrsto besed tujeja izvora, ki jih Levstik obsoja. In teh besed se je začel Stritar od tega časa dalje ogibati in ni več pisal hinavec, lotiti se, le, dalje varovati, žvrgoleti, v š t r i c in nadaljnjih besed, ki jih tu Levstik graja. Ostal pa ni samo pri besedah, ki so v onem spisu našteje, ampak se je začel ogibati sploh vsake besede, rečenice in konstrukcije, o kateri mu je Levstik rekel, da je tuja.

Ko je 1870. končal prvi letnik Zvona, je za 5 let odložil pero, kar se tiče proze, in v tem času se je čisto spremenil. Prodril je globoko v bistvo slovenskega jezika in izobraženega sloga. Vnela se mu je ljubezen do slovenskega izraza in poslej ni mogel trpeti nobene tuje

¹ Ljubljanski Zvon 1920, 731.

² Kritična pisma, Glasnik 1868, 136.

³ Zvon 1870, 362 sl.